

Makale Geliş Tarihi: 06.10.2020 / Makale Kabul Tarihi : 24.11.2020

DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN HZ. ÖMER'İN Fİ- ZİKSEL ve AHLAKÎ KİŞİLİĞİ¹

Ayşe BAYRAKTUTAN²

ÖZ: Tarihten günümüze din psikolojisi alanında kişilik çalışmaları yapılmış, önemli şahsiyetlerin kişiliklerinin teşekkülüne etki eden etmenler incelenmiştir. Kişilik çalışmalarında genel geçer kurallar belirlenmeye çalışılsa da, insan kişiliğinin karmaşıklığından ve neredeyse her insansın aynı olaylara aynı tepkileri vermemesinden dolayı genel geçer kurallar farklı kişilere göre, farklı yaklaşımlara göre, farklı algılara göre oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu makalede Hz. Ömer'in kişiliğinin oluşumunda biyolojik, bireysel, ahlâkî ve davranışsal/sosyal kişilik kuramlarını baz alarak değerlendirilmelerde bulunuldu. Dinin Hz. Ömer'in kişiliğine katkısını Müslüman olmadan önceki hayatı ile Müslüman olduktan sonraki hayatındaki değişimlerini rivâyetlere, yani geçmişten beri kaynaklara girmiş bilgilerden yararlanılarak sunulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ömer, Kişilik, Karakter, Din.

¹ Bu makale, yazarın Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmış olduğu "Din Psikolojisi Açısından Hz. Ömer'in Kişiliği" adlı tezden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Meb, ayse_ozet27@hotmail.com Orcid: 0000-0001-6644-1261

IN TERMS OF RELIGIOUS PSYCHOLOGY HZ. OMER'S FIZİKSEL AND MORAL PERSONALITY

Abstract :From past to present, various studies related to personality have been carried out in the field of religion psychology, and the factors affecting the formation of personalities of historical personage have been examined. Even though certain general rules have been specified in personality studies, due to the complexity of human personality and the fact that almost every human being does not give the same reaction to the same events, these rules have been tried to be formed according to different people, different approaches, and different perceptions.

The researcher has also made diverse evaluations based on the theories of biological, individual, moral and behavioral/social personality in the formation of Caliph Ömer's personality. Further, the researcher has tried to present the contribution of religion to Caliph Ömer's life, any changes in Ömer's personality before his Islamic life and his life after Islam, using the information provided in various sources since the past.

Key words: Caliph Ömer, Personality, Character, Religion.

Giriş

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in ve İslam dininin kişilik inşa sürecinde göze çarpan en önemli şahsiyetlerden birisidir. Onun hakkında çalışma yapan Yılmaz, İslam'ın bireye kattığı kişilik ve karakter olgusuyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: "İçki maslarından kalkmayan, gücünün yettiği insanlara karşı şehir magandalığı yapan, zulmün yanında yer alan Hattaboğlu Ömer'in, Hz. Peygamber'in gözdeleri arasına nasıl girdiğini, sıradan bir kabile kabadayısı edasındayken nasıl koskoca bir imparatorluğun başına geçtiğini anlamak, aslında İslam'ın bireye yüklediği kişilik ve karakter olgusunu açığa kavuşturmak demektir." Yine devamında: Merhamet duyguları yok olmuş, en yakınına dahi acımasız olan, adaleti sadece kabile asabiyetine indirgeyen, kılıcını kendi egosunun tatmini için kullanan bir Ömer'den; Dicle kenarında kurdun yediği bir kuzunun hesabını vermeye hazır olan, mescitte hutbesine haklı itiraz eden cariye'nin haykırışı karşısında boyun bükten, çocukların göğsü üzerinde oyun oynadığı Ömer'e dönüşümün nasıl gerçekleştiğini çözümlemek aynı zamanda Hz. Peygamberin karakterli bir birey ve toplum inşasını nasıl gerçekleştirdiğini iyi anlamak demektir."³ Cahiliye dönemi adet ve geleneklerini benimsemiş, şiddet yanlısı menfi bir yaşam tarzını içselleştirmiş ve sonradan ihtida etmiş tek kişi de Hz. Ömer değildir.⁴ Daha birçok şahsiyet vardır. Ama bunlar içerisinde en dikkat çeken isim Hz. Ömer'dir. Çalışmanın bu bölümünde İslam'ın, Kur'an'ın ve

³ Metin Yılmaz, Cahiliye Taasubundan Müslüman Şahsiyetinin Teşekkülü Sürecine Geçişe Bir Örneklem Olarak Hz. Ömer, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, Ordu 2016, (s. 517-531), s. 517.

⁴ Taberî, III, 433.

Kur'an'da bizler için örnek gösterilen Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'in kişiliğine etkisi ve katkısı hakkında bilgi verilecektir.

1. Hz. Ömer'in Hayatı Hakkında

Hz. Ömer (r.a.) Kureyş kabilesinin Benû Adiyy kolundan olup⁵ nesebi, büyük atası Ka'b b. Lüey'de Resulullah (s.a.v.) Efendimiz'in nesebiyle birleşir.⁶ "Adiy oğulları Mekke'nin vadilerinde yaşayan Kureyşlilerdendirler. Onlara Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dedelerinden Kusay b. Ka'b liderlik ediyordu. Kusay onları Mekke'nin vadilerine ve Harem'in çevresine yerleştirip kendilerine meskenler verdi. Kureyş'in diğer kabileleri ise Mekke'nin dışında çöl hayatını yaşamaya devam ettiler. Bunlara zahiri Kureyşliler deniliyordu. Bunlar hem cahiliye döneminde hem de İslâm döneminde Mekke'ye yerleşen diğer kabilelerin sahip olduklarına sahip olamadılar."⁷ Benî Adiy kabilesi cesaret ve kahramanlıkları ile meşhurdur. Onlar kültürel açıdan da birikimli bir kabiledir.⁸ Hz. Ömer (r.a.), Fil Vak'ası'ndan on üç sene sonra Mekke'de doğmuştur.⁹ Miladî olarak kendisinden nakledilen bir rivayete göre o, Büyük Ficar savaşından dört yıl sonra dünyaya gelmiştir.¹⁰ Miladî olarak 584'e takâbul etmektedir. Bu du-

⁵ Sallâbi, Muhammed Ali, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008, s. 17 vd.

⁶ Zübeyrî, Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab, *Kîtâbu Nesebi Kureyş*, Dâru'l-Maârif, Kahire trz., s. 347.

⁷ Hüseyin Mu'nis, *Târîhu Kureyş*, Dâru's-Suûdiyye, Medîne trz., s. 88; İsmail Kaya, *Hz. Ömer ve Ailesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013, s. 3.

⁸ Zübeyrî, *Nesebu Kureyş*, s. 375.

⁹ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır 1952, s. 133; Hayyât, I, 193.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Ğâbe fi Mâ'rifeti's-Sahâbe*, Kahire 1970, IV, 146.

rumda, Hz. Peygamber Efendimiz'den on küsur yaş küçük olmaktadır. Konuyla ilgili başka bir görüşte ise; "Hz. Peygamber'den bir rivayete göre on üç başka bir rivayete göre ise on altı yaş küçüktür."¹¹ denilmektedir. Hz. Ömer 63 yıllık ömrü boyunca on kadar evlilik hayatı olmuştu. Bu evliliklerinden sekizi erkek, dördü kız olmak üzere on iki tane de çocuğu olmuştur. Osman b. Mazun'un kız kardeşi olan Zeynep bnt. Mazun'dan üç çocuğu olmuş, onlardan biri de Hz. Hafsa'dır. Hz. Peygamber'in Hendek savaşının ardından Hz. Hafsa ile evlenmesi sonucu Hz. Ömer aynı zamanda Hz. Peygamber'in kayınpederi olmuştur.¹² Çocukluğunda, babasına ait sürülere çobanlık yapmış, sonra da ticaretle meşgul olmuştur bununla birlikte Suriye taraflarına giden ticaret kervanlarına iştirak ettiği bildirilir.¹³ Ticaret maksadıyla yaptığı ziyaretlerde bilgi, görgü ve tecrübelerini artırdığı söylenmektedir.¹⁴

"Cahiliye döneminde, şehrin eşrafı arasında yer alır, Mekke şehir devletinin sifare (elçilik) vazîfesini yerine getirirdi.¹⁵ Bir savaş hâli zuhûr ettiğinde Hz. Ömer (r.a.) elçi olarak gönderilir, sonra da verdiği bilgilere ve ileri sürdüğü görüşlere göre hareket edilirdi. Kabîleler arasında çıkan ihtilafların çözümünde büyük tesiri olur, verdiği kararlara saygı duyulurdu."¹⁶ Bilge bir kişiliğe sahipti. Dili akıcı bir şekilde kullanan,¹⁷ şerefi her zaman üstte tutan, mantıklı hareket

¹¹ Kasım Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2008, s. 116.

¹² Sarıcık, s. 304 vd.

¹³ H. İbrahim Hasan, *Tarihul-İslâm*, Kayıhan Yayınları, Mısır 1979, I, 210.

¹⁴ Sallâbî, s. 21.

¹⁵ Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, s. 108.

¹⁶ Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, s. 108; İbn Esîr, *Üsdül-Ğâbe*, IV, 146.

¹⁷ Mustafa Fayda, "Ömer" md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, (s. 44-51), s. 44.

eden, meselelin çözümünde güçlü deliller getiren, ele aldığı meseleleri tam izah eden biri olarak vasıflandırılmıştır.¹⁸

Müslüman olmadan önce Müslümanlara pek çok eziyette bulunmuştur. Nüfuzuyla, güç ve kuvvetiyle meşhur olduğundan, onun Müslüman olması inananlara büyük bir kuvvet vermiştir. O'nun İslam'a girmesiyle ilgili kaynaklarda iki rivayet vardır. Hemen hemen bütün kaynaklarda yer alan meşhur rivayete göre; "Hz. Hamza (r.a.)'nın İslam'ı kabûlünden sonra Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmek üzere yola çıkmış, yolda karşılaştığı Nuaym b. Abdullah'tan kız kardeşi Fatıma (r.a.) ile kocası Said b. Zeyd (r.a.)'in müslüman olduğunu öğrenince onların evine gitmiştir. Onları Taha Suresi'ni okurken bulmuş, okuduklarını kendisine vermelerini istemiş, ancak bu isteği reddedilince kız kardeşini ve eniştesini dövmüş, kardeşi kendilerine Kur'an öğreten ve Ömer den saklanan Habbab b. Eret'i çağırarak müslüman olduklarını Hz. Ömer (r.a.)'in yüzüne karşı söylemiştir. Bunun üzerine yumuşayan Hz. Ömer (r.a.) müslüman olmaya karar vermiştir. Resulullah (s.a.v.)'in Erkam b. Ebu'l- Erkam (r.a.)'ın evinde olduğunu öğrenip oraya gitmiş ve kendisine biat ederek Müslüman olmuştur."¹⁹

Diğer rivayete göre; "Hz. Ömer'in kendisinden aktarılan rivayet kendi içerisinde aslında cahiliye ve Müslüman karakterinin mukayesesini doğrudan barındırmaktadır. Yani iki Ömer tek bir rivayette toplanmıştır diyebiliriz. Ömer Müslüman oluşunu şöyle anlatır: "Ben İslamdan uzak ve uzaklaştırıcıydım. Cahiliyet döneminde içki ile haşır neşir olurdum. İçkiyi severdim ve içerdim. Bizim Hazûra (Hazvère) denen yerde bir toplantı merkezimiz vardı.

¹⁸ Sallâbî, s. 21.

¹⁹ İbn İshak, s. 160-163; İbn Hişam, I, 343-346; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zühri, *et-Tabakâti'l-Kübra*, Beyrut 1960, III, 267-269.

Kureyşten yaşitlarımla orada Mahzumoğularından Amr b. Abd b. Umrân'ın evlerine yakın bir yerde toplanır içer eğlenirdik. Bir gece yine arkadaşlarımla beraber olmak için aynı yere gittim, ancak kimseyi orada bulamadım. Falancanın meyhanesine gitsem acaba içki bulabilir miyim? diye düşündüm gittim ancak onu da orada bulamadım. Bu defa gelmişken Kabeye gideyim tavaf yapayım dedim. Kabeye vardım. Tavafa başlayacağım esnada birde baktım ki, Ruknu Yemânî ile Ruknu'l Esved arasında Hz. Peygamber namaza durmuştu. Gizlice yaklaştım ve Kabe örtüsünün arkasına gizlendim. Resulullah Kur'an okuyordu. (el-Hâkka Suresinin bazı ayetlerini okuduğu rivayet edilmektedir. El-Hakka 69/38-52)) Namazını bitirene kadar yerimden hiç kııldamadım. Namaz sonrası evine doğru yöneldiğinde arkasından takip ettim. Sesimi duyunca beni fark etti ve kendisine eziyet yapacağımı zannetti. 'Bu saatte burada ne arıyorsun? Hattaboğlu' diye sorduğunda "Allah'a Resulüne ve Allah'tan gelen gerçeklere iman etmek istiyorum" dedim. Sevincinden Allah'a hamd etti ve bana: 'Allah Teala seni hidayete erdirmiş Ey Ömer' diyerek göğsümü sıvazladı ve bana dua etti."²⁰ Konuyla ilgili karakter analizi yapan Yılmaz şunları söylemektedir; "İçki içen, gayr-ı meşru bir hayatın içerisinde olan Ömer'i bir anda hidayete erdiren İslami bir kişilik kazandıran Kur'an'ın ve gerçek manada kılınan namazın ta kendisidir. Bu günde insanlığın Ömerî çizgiye intikalinde Kur'an'ın ve ibadetin ne denli başat bir rol oynayacağı sonucunu buradan çıkartmak zorundayız."²¹

Hz. Ömer (r.a.)'in Müslüman oluşunun Resûl-i Ekrem'in, "Yâ rabbi! İslâmiyet'i Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm (Ebû Cehil) ile teyit et" duasının bir tezahürü olduğu

²⁰ Müsned 1, 17; İbn Hişam, I, 346-348

²¹ Yılmaz, s. 524.

belirtilmektedir.²² Feraset, zeka, cesaret, bilgelik gibi örnek özelliklere sahip olduğu içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu mümeyyiz vasıflarından dolayı onun Müslüman olması için dua etmiştir.²³

Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olduğu gece Ebû Cehil'in - Hz. Ömer'in dayısıdır²⁴ evine giderek İslâm'ı kabul ettiğini bildirdi²⁵; ayrıca ertesi gün ayaklı gazete olarak tabir edilebilecek bir vasfı olan Cemîl b. Ma'mer el-Cumahî'ye, Müslüman olduğunu bütün Kureyşlilere ilân ettirdi.²⁶ Yılmaz konuyla ilgili şunları belirtmiştir: "Hz. Ömer kabilesini aşan bir karaktere sahiptir. Bu baskın karakter Cahiliye toplumunda menfi yönüyle ön plana çıkmış olsa da mevcut potansiyelin pozitif alana evrilmesi ile yeni filizlenmekte olan dine ne tür katkılar sunacağını Allah Resulü çok iyi bilmektedir..... Hz. Peygamber boşa heba edilen bir cevherin vahiy atölyesinde en değerli taş haline dönüştürülebileceğini çok iyi bilmiş olmalı ki, Ömer'in cahiliye bataklığında heba olmasına gönlü

²² İbn Hişâm, I, 345; İbn Sa'd, III, 269; Köksal, s. 274-284; M. Hanifi Palabıyık, Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 37, 2008, (s. 137-148).

²³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Thk.: Ali Muhammed Amr, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 2001, III, 247.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâti'l-Kübra*, III, 265; Hakim en-Nisâbü'rî, Ebu Abdillah Muhamed b. Abdillah, el-Müstedrek 'ale 's-Sahihayn, Riyad, tsz., III, 81; İbn Abdilberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddin Yusuf b. Abdillah, el-İstiâb fi Mâ'rifeti'l-Ashâb, Kahire tsz., III, 1144; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Çâbe fi Mâ'rifeti's-Sahâbe*, IV, 145; İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Kahire 1939, II, 518; Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbâu'l-Fevâid*, Beyrut 1967, IX, 60; Palabıyık, s. 138.

²⁵ el-İsfahanî, Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah b. İshak, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Aşfiyâ*, Beyrut 1967, I, 41.

²⁶ İbn Hişâm, I, 342.

razı olmamış ve onun için dua etmiştir. "27 Hz. Ömer'in Müslüman oluşunu kimse beklemiyordu hatta müşriklerden birisi aynen şöyle demişti onun için; Ömer'in Müslüman olması Habeşistan muhaciri Leyla bnt. Hasme'nin kocası Amir'in ifadesi ile merkebin Müslüman olmasından daha zordu.²⁸

İslâm ile şereflendiği gün bütün Müslümanlar Kâ'be'ye giderek ilk defa açıktan namaz kıldılar. Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olduktan sonra her dâim Allah Resûlü'nün yanında bulundu, O'ndan hiç ayrılmadı ve dîn-i mübîn-i İslâm için elinden gelen her şeyi yaptı. Kâfirlerle mücâdele etmiştir. O, Müslüman olduktan sonra artık bir kadını tokatlayan, ona işkence eden Ömer değil, Mekke azılları karşısında mazlumların yanında dimdik duran ve onların yüreğine korku salan bir neferdir. Yılmaz Hz. Ömer'in dik duruşu ve kafirlere meydan okumasıyla ilgili; " Ömer'in bunları olağan üstü güçlere sahip olduğu veya fiziki olarak bütün Mekke müşriklerini dize getireceği için yapmadığı bir gerçektir. Bu tutum inandığı değer için her türlü riski göze alabilecek bir karakterin yansıması olarak izah edilebilir."²⁹demiştir. Yine Hz. Ömer'in Hz. Peygambere hitaben sarfettiği şu ifadeler bunun en güzel kanıtıdır:" Ey Allah'ın elçisi! Ölsek de sağ kalsak da esasen hak yolda olanlar bizler değil miyiz?³⁰ diyerek bu uğurda kefeniyle yolda olduğunu vurgulamış ve her türlü sıkıntıyı göze almıştır.

Medine'ye hicret edince, şehir merkezine 20 km. uzaklıkta bulunan Kuba'ya yerleşti. Gün aşırı Resûl-i Ekrem'i

²⁷ Yılmaz, s. 523.

²⁸ İbn Sa'd, III, 269; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 432 ; Muhammed el-Hudurî, *Nuru'l-Yakin fi Sîreti Seyyidi'l-Murselîn*, Thk.: Ali Abdulmecid Ebu'l-Hayr, Dâru'l-Hayr, Beyrut 1996, s. 47-48.

²⁹ Yılmaz, s. 524.

³⁰ Şakir, s. 165.

ziyaret ederek, bütün gün onun yanında kalırdı. Hz. Ebû Bekir'den sonra Allah Resûlü'nün en büyük yardımcısı oldu. Efendimiz (s.a.v.)'in katıldığı bütün savaşlarda bulundu. Resûlullah (s.a.v.) mühim kararlar alacağı zaman Ömer (r.a.) ile de istişâre ederdi. Kızı Hafsa'yı Resûlullah (s.a.v.) ile evlendirerek Hz. Peygamber'in kayınpederi olma şerefine nâil oldu. Ona Faruk³¹ unvanı verilmiştir. "Düne kadar bâtılın müdafisi olan Ömer, İslâmı kimliği ile birlikte gece ile gündüzü ayıran fecr misali hak ile batılın ayracı unvanını almıştır. Aslında bu yönüyle Fâruk, İslâmın bireye nasıl bir kimlik, kişilik ve duruş kazandırdığının somutlaştırılmış, eyleme dönüşmüş halidir."³² Bu unvan cahiliye karakteri ile Müslüman şahsiyetini birbirinden ayıran önemli bir tanımlamadır.

en-Nedvî eserinde onun meziyetlerinden, ferasetinden, basiretinden ve dirayetinden övgüyle bahsetmiştir; "Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in vefâtı üzerine zuhûr eden karışıklığı, Hz. Ebû Bekir'in kısa zamanda halife seçilmesini sağlayarak büyük bir dirayetle önledi. Hilâfeti müddetince Hz. Ebû Bekir'in en büyük yardımcısı oldu. Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in vefâtından sonra İslâm'ın ikinci halifesi oldu. İran, Irak, Suriye ve Mısır'ı İslâm toprakları arasına dâhil etti. Kudüs, Azerbaycan, Ermenistan, Horasan, İskenderiye onun zamanında fethedildi. Kudüs kuşatıldıktan sonra şehirdeki Hıristiyanlar bir müddet direndilerse de nihayet barış istemek zorunda kaldılar. Hz. Ömer (r.a.), devlet idâresinde

³¹ Furkân ifadesi hakla batılı ayırdığı için Kur'an'ın ve Bedir Savaşının da adıdır. (Enfal, 8/41); İbn S'ad, III, 270; Fayda, s. 176.

³² Yılmaz, s. 525.

mühim yenilikler yaptı, pek çok ilke imzâ attı. İdârî, adlî, mâlî ve askerî teşkilâtlar kurdu."³³

Hiz. Ömer (r.a.): "Hicret, hak ile bâtilü ayırdı" diyerek hicreti takvim başlangıcı yaptı. Hiz. Ali (r.a.) ve Hiz. Osman (r.a.) 'ın işâreti ile Muharrem ayını sene başı olarak tâyin etti. İnce anlayış ve büyük bir ferâset sahibi olan ashâb-ı kirâm, takvim başlangıcını, Allah-u Teâlâ'nın, İslâm'da ilk inşâ edilen meşid olan Kuba Meşidi hakkındaki: "...(Medîne'ye hicretin) ilk gününden takvâ üzerine kurulan Meşid..."³⁴ "âyet-i kerîmesinden ilhâmıla tesbit etmişlerdir.³⁵ İlk defa açıkça hicret eden odur. İlk defâ Emîrû'l-Mü'minîn (Mü'minlerin Emîri) diye isimlendirilen odur. Teravîh namazı cemaatle kılınmaya ilk defâ onun zamanında başladı. Kur'an'ın iki kapak arasına toplanıp yazılmasını ilk defâ o teklif etti ve bu tahakkuk edinceye kadar ısrarla üzerinde durdu. Zimmîlere ilk defa alamet taktıran odur. İlk defa yazılı kararlar alan odur. Kumandan ve vâlilerle ilk defa toplantı yapan O olmuştur. İlk defâ İslâm devletine âit para bastıran odur... Bunun gibi daha pek çok ilk'e imzâ atmıştır. Hiz. Ömer (r.a.), köleliğe karşı da şiddetli bir mücadele vermiş ve nihayet Arabistan'da köleliği tamamen kaldırmaya muvaffak olmuştur."³⁶ Kendisi "her cumartesi Medîne'nin kenar semtlerine gider, herhangi bir köleyi gücü yetmeyeceği bir işte çalışırken görürse, bu işi ondan alırdı.³⁷ Hiz. Ömer (r.a.) hicretin 24. senesinde Zerdüş't bir köle olan Ebû Lü'lü

³³ Ahmed en-Nedvî, *Asr-ı Saadet*, IV, 317.

³⁴ Tevbe, 108.

³⁵ Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ*, Mısır 1955, I, 248.

³⁶ M. Sâmi Ramazanoğlu, *Hiz. Ömerü'l-Fâruk*, Erkem yayınları, İstanbul 2013, s. 158-160.

³⁷ Muvatta, *İsti'zân*, 41.

tarafından şehid edildi ve Hz. Peygamber'in ayakları dibine defnedildi."³⁸ Enes (r.a.) şöyle der:

*"Resûlullah (s.a.v.) altmışüç yaşında vefât etti. Hz. Ebû Bekir de altmışüç yaşında vefat etti, Hz. Ömer de altmışüç yaşında vefat etti."*³⁹ Allah makamlarını âli etsin.

2. Fiziksel/Biyolojik Kişiliği Açısından Hz. Ömer

Hz. Ömer (r.a.); esmer tenli, iri gövdeli, heybetli ve uzun boyluydu. İnsanlar arasında yürürken, binek üzerindeymiş gibi, insanların üzerinde gözükürdü. Kaba ve seyrek sakallı ve kızılımtırak saçlıydı. Başının tepesi açılmış ve saçı dökük olduğundan, kafası güneş altında parlardı. Gözlerinin akında çokça kırmızılık vardı, müsamahakâr bir yapıya sahipti.⁴⁰ Burnu ve gözleri güzel olup yanakları pembemsiydi. Elleri ve ayakları güçlüydü. Yürürken adımlarını hızlı atar, yere kuvvetli basardı. Sesi o kadar gürdü ki, bağırduğunda onu duyanlar adeta sersemleşirlerdi. Yürürken ayaklarının uçları genişler, topukları birbirine yanaşır, eğri basardı. Her

³⁸ Müslim, Fedâil, 114.

³⁹ Müslim, Fedâil, 114.

⁴⁰ Ya'kûbî, *Tarîhu'l-Ya'kûbî*, Matbaatu'l-Garî, Nefes 1358, II, 138-139; Muhibbuddîn et-Taberî, Ebû Cafer Ahmet b. Abdillâh, *er-Riyâdu'n Nadîra fi Menakıb-i el-Aşere*, Mısır 1951, I, 189-190; İbn Asâkîr, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hüseyin b. Hibetullah b. Abdillâh, *Tarîhu Medîneti Dimaşk*, Thk. Ömer b. Çarrame el-Ömerî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1997, XLIV 17; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemîrî, *el-İstîâb fi Marîfeti'l- Ashâb*, (Thk. Adil Murşid) Dâru'l A'lam, Ürdün 2002, s. 473; Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Târîhu'l-Hulefa*, (Thk.: Komisyon) Dâru's -Sekâfe, Lübnan trz., s. 145; İbnü'l-Esir, İslam Tarihi (el-Kâmil fî't-Tarih), Çev.: M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınlar, İstanbul 1985. III, 58-59; İbnü'l-Esir, *Ussdu'l-Ğâbe*, IV, 167; Zehebi, Siyer, 28/71; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l- Fıkr, Lübnan, 1997, V, 219 ; Köksal, IV, 239; Heykel, I, 38.

iki elini de kullanır, ama solak olduğu da rivâyetlerde geçmektedir.⁴¹ Ömer'in güçlü fiziki yapısında sportif faaliyetlerde bulunmasının ve günlük ağır iş temposunun büyük etkisi olduğu aşikardır.⁴² Cahiliye döneminde özellikle Ukâz panayırında pehlivanlarla güreşmesiyle ün yapmıştı.⁴³ Onun iki üstün özelliği vardı. Birincisi iyi bir hatipti, diğeri de fiziki yapısıydı. Gençliğinde Ömer, bu panayırların tutkulu bir ziyaretçisiydi. Bir rivâyette; Onun en çok ilgilendiği Rey; Şiir ve hitabet kompozisyonlarıydı.⁴⁴ " Hırçın görünüşü, cüssesi, kuvveti ve pehlivanlığı ile de birleştiğinde cahiliye toplumunun aranan gençlerindedir. Kaba kuvvetin egemen olduğu bir toplumda bilek gücü önemlidir. Hatta onun Ukaz panayırında güreş müsabakalarında, bir defasında ayağı kırılarak Halid b. Velid'e mağlup olduğu rivayet edilmektedir."⁴⁵ En çılgın yarış atlarına biner ve onun üzerinde ayağa kalkardı.⁴⁶

Bu zevkini halife iken bile devam ettirdi. Ebu Mes'ud el-Ensari şöyle rivayet etmiştir: "Biz meclisimizde oturuyorduk. Bir adam atına binmiş, doludizgin üzerimize sürerek geliyordu. Neredeyse bizi ezecekti. Yerlerimizden kalkıp baktık ki, bu Ömer b. Hattab'dı. Kendisine dedik ki: " Ey Mü'minlerin Emîri ! Peşinizde kim var ?" Ömer şöyle cevap

⁴¹ Zehebî, *Siyer*, 28/72; Kettânî, II, 460; Taberî, X, 160.

⁴² Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Thk.: Abdusselam Muhammed Harun, Mek-tebetü'l-Hâncî, Kahire 1998, s. 62; İbnü'l-Cevzî, 15; Temmâvî, 31.

⁴³ Köksal, IV, 220.

⁴⁴ Faruk Mecdi Lavî, *el-İdâretü'l İslâmiyye fi Ahdi Ömer b. Hattâb*, Lübnan 1998, s. 90.

⁴⁵ İbn S'ad, III, 325.

⁴⁶ Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, s. 37,38.

verdi: "Neden bilmezlikten geliyorsunuz ? " Kendimi hafif hissettim ve bu atı bulup bindim."⁴⁷

Hz. Ömer ser bir mizaca sahiptir. Nitekim halife olduğunda yaptığı bir konuşmada: "Allah"ım! Sert mizaçlı biriyim. Sana itaat edenlere karşı beni yumuşak kılıver!" diye de dua ettiği rivâyetlerde geçmektedir.⁴⁸

"Hz. Ömer'in İslam olmadan önce aile yaşantısında, özellikle kadınlara karşı, oldukça sert olduğuna dair rivayetlerle karşılaşırız. Müslüman olduğuna dair meşhur rivayette yer alan kız kardeşi Fatıma'yı darp etmesi hadisesi, cariyesine işkencede bulunması verilebilecek bazı örneklerdir. Abadullah b. Abbas'tan gelen bir rivayete göre Ömer (r.a.) cahiliye döneminde kadınlara bakışını bizzat kendisi şu şekilde ifade etmiştir: "Vallahi cahiliye döneminde hiç de kadınları gözetmiyorduk. Ta ki Allah-u Teala onlar hakkında bir çok ayetler indirdi, onlara bir çok haklar verdi. Buna rağmen yine ben evimde eski alışkanlıklarıma bağlı olarak istediğim gibi davrandığımda eşim; şöyle yapsan daha iyi olmaz mı? diye itirazda bulundu. Bende ona neden sen benim işime burnunu sokuyorsun diyerek onu tersledim. O ise şu cevabı verdi: Ey Hattaboğlu! Sana itiraz edilmesini istemiyor musun yoksa, halbuki kızın Hafsa Hz. Peygamber'e öyle itiraz ediyor ki, bunun etkisi bir gün boyunca devam ediyor."⁴⁹ Bu Konuda Yılmaz şöyle bir açıklama yapıyor: "... Kadına şiddeti mübah sayan, karşısında hiçbir kadının ko-

⁴⁷ Temmavî, *Hz.Ömer el-Faruk ve Modern Sistemler*, Çev.: M. Vesim Taylan, İstanbul 2004, s. 32

⁴⁸ İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 65; Ahmet Zeki Safvet, *Cemheretu hutabi'l-Arap*, c. 1. s. 213; Davut Şahin, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 32.

⁴⁹ Yılmaz, s. 528.

nuşamadığı Ömer'den, yeri geldiğinde kadından fırça yiyen Ömer'e tahavvülü İslam'ın hayata aksettirildiği takdirde bireyin karakteri, davranışları ve aile yapısı üzerinde ne denli etkin olduğunu göstermektedir.⁵⁰ "Hz. Ömer'in ebeveyninin karakteri, yetişme tarzı ve kendisinin çocukluk döneminde (çevre etkisi) öfkeli bir gelişim dönemi geçirmiş olmasından hareketle, getirdiği her çözümü ya da yaklaşımı, öfke ve şiddet ile açıklamak, genellemeci ve zahiri bir değerlendirmeden ileri geçemez. Elbette ki gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin bir ürünüdür. Fakat gelişimin sürekliliği de dikkatlerden kaçırılmamalıdır.⁵¹ Gelişimin nitelik yönünü oluşturan öğrenmenin, gelişimin temeli olduğu ve gelişimin sürekliliğinde etkili olduğu göz ardı edilmemelidir."⁵²

"Hz. Ömer, İslam tarihinde adı geçen en etkili halifelerden birisidir. Kişiliğiyle oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Ashab arasında onun gibi ani kararlar veren, oldukça sert tavırları olan, kıvrak zekâya sahip bir ikincisi daha yoktur. O, mükemmeliyetçi bir yapıya sahiptir. Her işin en mükemmel şekilde yapılmasını isteyen bir kişiliği vardır. Bir işte gördüğü aksaklığı bazen sert şekilde düzeltme yoluna gittiği görülmüştür. Bu tür durumlarda kırbacını kullanmaktan geri durmamıştır. Yaradılış olarak sert biridir. Hakkı yerine getirme hususunda son derece ciddi ve tavizsiz biridir.⁵³ Bu yapısıyla Hz. Ömer insanların, heybetinden çekindiği ve

⁵⁰ Yılmaz, s. 528.

⁵¹ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1994, s. 35.

⁵² Başaran, s. 34.

⁵³ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, Trc.: İsmail Yiğit ve dğr., Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, I, 315

korktuğu bir halifedir.⁵⁴ Sertliğinden dolayı halife olmasını istemeyenler bile olmuştur.⁵⁵ Bu yönü zaman zaman onun bazı işleri başarmasına engel teşkil etmiştir. Örneğin Hz. Ömer, mü'minlerin annelerinden Hz. Aişe'ye gidip onun kız kardeşiyle nişanlanmak istediğinde Hz. Aişe meseleyi kız kardeşine söyleyince bunu kabul etmemiş, Hz. Aişe: "Sen Mü'minlerin Emir'inden mi yüz çeviriyorsun?" deyince, Ümmü Gülsüm: "Evet, onun sıkı bir yaşam tarzı var ve kadınlara karşı serttir" sözleriyle karşılık vermiştir.⁵⁶ Onun sertliği hayatı boyunca devam etmiştir. Fakat o, Müslüman olmadan önce müminlere, kadınlara, neredeyse kendi dışındaki her varlığa sert ve kaba davranmış ve iyilerle mücadele etmişken, Müslüman olduktan sonra bu katı tutumu sert mizacı yön değiştirmiştir. Yani artık müminlere değil kafirlere, Allah düşmanlarına, eziyet ve zulüm edenlere karşı sert ve katı olmuş, elinden geldiğince onlarla mücadele etmiştir. Elbetteki Müslümanlara da bazen sert davrandığı olmuştur ancak onlara kendi nefsi ve arzuları için değil Allah için sert davranmış, Allah için kızmış ve öfkelenmiştir.⁵⁷ Hatta bu hususta, insanların kendisinden uzak durmasından şikayetçi olup Allah'ın onu kullarına sevdirmesi içi duada bulunmuştur.⁵⁸ Bilindiği üzere Hz. Ebu Bekir (r.a.) onu halife olarak tayin etmek istediğinde Abdurrahman b. Avf (r.a.) ile yaptığı

⁵⁴ Ebû Muhammed Abdullah İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, Beyrut 1997, I, 25.

⁵⁵ İhsan Süreyya Sırma, *İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1990, s. 63.

⁵⁶ Muhammed Ali Sallâbi, *Siretu Emîru'l-Mii'minin Ömer İbnu'l-Hattab*, Daru'l-Ma'rife Beyrut 2007, s. 187.

⁵⁷ Ahmed Ağırakça, *Hz. Ömer*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 159.

⁵⁸ Sırma, s. 64

istişare sırasında Abdurrahman, onun sert biri olduğunu dile getirmiştir."⁵⁹

Heybeti ve kuvveti nedeniyle kadınların ve erkeklerin kendisinden çekindiği birisidir. Aslında bu durumun Müslüman olduktan sonra da disiplin boyutuyla müspet manada şekil değiştirerek devam ettiği görülmüştür. Hz. Ömer her ne kadar sert ve katı gibi görünse de aslında Müslüman olduktan sonra kalbinde ve duygularında bir nebze de olsa yumuşama olmuştur. "Hz. Ömer'in cahiliye döneminde gözlerinin yaşardığı pek görülmemiştir. "erkekler ağlamaz" anlayışına sahip Ömer, İslam'ı kabulden sonra yufka yürekli, duygusal biri olu vermiştir. Zira, 'Merhamet etmeyene merhamet edilmez'⁶⁰ "Merhamet edenlere Allah'ta merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki, Allah'ta size merhamet etsin."⁶¹ şeklindeki Allah Resulünün telkinleri Ömer üzerinde etki yapmıştır. Azap ayetleri geçtiği zaman hemen gözleri yaşarmaya başladılar. Hz. Peygamber'i imkansızlıklar içerisinde mütevazî bir hayat sürerken gördüğünde duygulanır ve ağlardı. En öfkeli olduğu zaman dilimlerinde bile Rabbin azametini hatırlatan ayetler okunduğunda gözlelerinden yaşlar akmaya başladılar."⁶² İşte, katı kalpli bir insanı İslam'ın nasıl yufka yürekli kişiliğe büründürdüğünün en somut örneğidir Hz. Ömer. Fiziksel kişiliğinin insanları etkilemedeki rolü bağlamında da güzel bir örnek olmuştur.

⁵⁹ İzzüddin İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Nşr.: C. J. Tonberg, Beyrut 1979, II, 79.

⁶⁰ Müslim, Fedâil, 66.

⁶¹ Ebû Dâvud, Edeb, 58.

⁶² Şakir, a.g.e., s. 90; Yılmaz, a.g.e., s. 528-529.

2.1. Hz. Ömer'in Kişilik Gelişiminde Aile ve Çevre Faktörü

İnsanın karakterinin şekillenmesinde ailenin rolü oldukça büyüktür. Çocuk taklit ederek, çevresindekileri gözlemleyerek, onları örnek alarak hareket eden bir varlıktır. Kişiliğin gelişimde, olumlu/olumsuz etkilenmesinde anne-babanın, kardeşlerin, akrabaların, yaşadığı sosyal çevrenin etkisi çok ama çok önemlidir. Bu konuda Belazûrî şöyle bir açıklama yapmıştır: "İnsanın karakterinin şekillenmesinde ailenin önemli bir yerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Çölün çetin yaşam koşullarının etkisi yanında aynı zamanda Ömer'in yetiştiği çevre ve ailede kişiliğini şekillendirmiştir. Özellikle babası Hattab kabalığı ile tanınan, puta tapıcılık konusunda kendilerine karşı çıkan başta yeğeni Zeyd b. Amr olmak üzere Haniflere işkence eden bir şahsiyettir. Böyle bir ortamda yetişen Hz. Ömer'in sertlik noktasında babasına benzer uygulamalar içerisinde bulunduğu görülmektedir. Halifelğinde çocukluk dönemlerine dair menfi hatıralarından bahsetmesi ailenin kendisi üzerindeki etkisini ortaya koyma adına önemlidir. Kendi adı ile anılan Ömer dağı eteklerinden -buranın Kadid vadisi olduğu da söylenmektedir- Mekke'ye geçerken şöyle demiştir: "Yün kıyafetler içerisinde şu dağın eteklerinde babam Hattâb'ın develerini otlatırdım. Babam çok katı ve sert bir adamdı. Mutlaka eksik noktayı arar ve beni terslerdi hatta eksikliği gördüğünde döverdi. Bu gün en yüksek makam olan devlet başkanlığına yükselmiş bulunmaktayım..."⁶³

⁶³ Belâzûrî, V, 358; Yılmaz, 518-519.

Kendisi de Müslüman olmadan önce müminlere en kaba ve katı davranan kişi olduğunu⁶⁴ ifade etmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Müslüman olduktan sonra katı ve sert yapısı değişime uğramamıştır. Sadece yön değiştirmiştir. Düne kadar Müslümanlara öfkelenip kızan, onlara işkence yapan, cariyelerini ve eşlerini döven, kendisi dışında hiçbir şeyi umursamayan Ömer, Müslüman olduktan sonra, müşriklere öfkelenip kızmış, onlara sert ve katı davranmış, İslam'a yan bakan herkes ve her şeyle mücadele içerisine girmiştir. Bu bağlamda şunlar söylenebilir: Hz. Ömer fiziksel/biyolojik açıdan karakterinde ve mizacında bir değişiklik olmamış, sert ve katı kimliğinden herhangi birşey kaybetmemiş fakat bu kişilik özelliklerinin yönü inananlardan müşriklere, kafirlere, münafıklara ve zalimlere evrilmiştir.

2.2. Hz. Ömer'in Kişilik Gelişiminde Eğitimin Rolü

Cahiliye döneminde okuma-yazma bilen sayılı kişilerden (on yedi kişi olduğu söylenmekte) olan Hz. Ömer (r.a.) kabilesi ve eşraftan saygın, zeki, hitabet gücü yüksek ve edebiyattan anlayan bir şahsiyettir.⁶⁵ O, şecere ilmini, ensab ilmini babasından öğrenmiştir. Gençliğinde ticaretle uğraştığı zamanlarda gittiği yerlerde ticaretin yanında kültürünü, görgüsünü, bilgisini geliştirdiği ve okuma yazma bilmesinden dolayı kitaplardan edindiği bilgilerle kendi gelişimine katkı sağladığı bilinmektedir. Sadece Müslüman olmadan önce değil, Müslüman olduktan sonra da eğitim ve gelişim

⁶⁴ Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, Beyrut 1970, V, 325; Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hasan b. Ali, *Delâilü'n-Nübüvve*, Kahire 1969, II, 216; ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-İslâm*, Siyer 1, Çev.: Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul 1994, 265.

⁶⁵ Sarıçık, s. 50.

arasındaki ilişkiyi hep zinde tutmuştur. İslam dininde eğitim'e çok önem verilmekte, cinsiyet ayırt etmeksizin herkesin ilim elde etmesi farz kılınmaktadır. Daha hicretin ilk zamanlarında Bedir savaşında esir alınan müşriklerden okuma-yazma bilenlerin on Müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılması eğitime verilen değeri ifade eden misallerdendir.⁶⁶ Toplumsal alanda köklü değişikliklerin yapılabilmesi için eğitimin en başından beri önemseyen Hz. Peygamber(s.a.s) bunu "*Allah beni bir müallim (öğretmen) olarak gönderdi.*" sözleriyle desteklemiştir.⁶⁷ Diğer yandan İslam'ın vahiy kaynaklı iman nidasına karşılık veren Müslümanlarda daha o dönemden başlayarak Hz. Peygamber'in eğitim halkasından nasiplenmeye başladılar. Darü'l Erkam'da başlayan tevhit, nübüvvet, haşir ve adalet eğitiminden nasiplenen Müslümanlar halkasına Hz. Ömer'de İslam'la şereflenmesi sonrası katılarak payını almıştır.

Kendisini Müslüman olduktan sonra ilmî yönden oldukça geliştirmiştir. Bu konuda İbn Hacer şöyle demektedir: "Onun ilmi, insanları yönetme siyasetini, Allah'ın kitabını ve Resulünün sünnetini bilme üzereydi."⁶⁸ Yine Abdullah b. Mes'ud: "Ömer, içimizde Allah'ın kitabını en iyi bilen kimseydi. Allah'ın dinini de içimizde yine o bilirdi."⁶⁹ Başka bir rivâyetinde ise: "Şayet Ömer'in ilmi terazinin bir kefesine, insanların ilmi diğer kefesine konulsaydı, Ömer'in ilmi ağır

⁶⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi Hayatı ve Eserleri*, (Çev. Mehmet Yazgan) İstanbul 2015, s. 192.

⁶⁷ Hamidullah, s. 626.

⁶⁸ İbn Hacer, VII, 55: Şiblî, I, 45 vd.

⁶⁹ Baş, 260 vd.

gelirdi."⁷⁰ "Hz. Ömer'in içtihatlarının İslâm hukuku açısından çok büyük bir önemi vardır ve Rasûlullah (s.a.s)'ın hadislerinden başka hiç bir şey onun bu içtihatlarının üzerinde değildir."⁷¹ Hadis ilminde de önemli bir yere sahiptir. Hz. Ömer'in kendisinden beş yüz otuz dokuz hadis rivayet edilmiştir.⁷²

Eğitim alanında da Hz. Peygamber (s.a.s)'in çizgisinden giden Hz. Ömer (r.a.) birçok yeniliklere imza atmıştır. Onun döneminde Medine'de çocukların eğitimi için görevliler tayin edilmiş, tüm vilayetlerde çocuklara Kur'an-ı Kerim, okuma-yazma, Arap dili kaideleriyle birlikte ensâb bilgisi, darb-ı mesel (atasözleri), şiir, binicilik, yüzme ve atıcılık derslerinin verilmesi için tüm valilere emir göndermiş,⁷³ fetih edilen tüm vilayetlere okullar açarak müderrisler tayin etmiş,⁷⁴ bu öğretmenlere de beytülmal'den ciddi maaşlar ödemiştir.⁷⁵ Yeni Müslüman olanlara da Kur'an-ı Kerim eğitimi veren bu öğretmenler İslam'ın yayılmasında önemli rol üstlenmiştir. Devlet adamı yönüyle meseleyi değerlendirdiğimizde ise Hz. Ömer (r.a.) bu bağlamda müderrislik (öğretmenlik) müessesini ve eğitim verilen kurumların kuruluşunda yine bir ilke imza atmıştır. *"İlmi öğrenin ve onu insanlara öğretin. Vakar ve sakin olmayı da öğretin. Kendisinden ilim öğrendiğiniz ve kendisine ilim öğrettiğiniz kimseye karşı mütevazı olun. Üstünlük taslayan âlimlerden olmayın. İlminiz cehaleti ka-*

⁷⁰ Haysemî, IX, 69.

⁷¹ Kara, s. 35 vd.

⁷² Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 121-122.

⁷³ Baş, s. 264.

⁷⁴ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2013, s. 126.

⁷⁵ Baş, s. 264.

bul etmez."⁷⁶ sözleriyle ilme teşvik etmenin yanında eğitim alanında dikkat edilmesi gereken hususlarında altını çizen Hz. Ömer (r.a.), halkı her fırsatta ilim tahsil etmeye yöneltmiştir.

Git gide yaygınlaşan eğitim faaliyetleri sonucu sahabe-ler arasında farklı ilmi gelenekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni ortaya çıkan problemlere farklı geleneklerle çözümler ortaya koyan sahabelerin etrafında hoca-talebe ilişkisi kapsamında büyük ilim halkaları oluşmuş, halife önderliğinde kurulan başta Medine Medresesi olmak üzere; Mekke Medresesi, Basra Medresesi, Kûfe Medresesi, Şam Medresesi ve Mısır Medresesi kendi bölgelerinde ilim merkezleri halini almıştır.⁷⁷

3. Ahlakî Kişilik Bağlamında Hz. Ömer

3.1. Hz. Ömer'in Kişilik Gelişiminde Dinin Rolü

Malum olduğu üzere Ebu Cehil, Mekke'de İslam'ın azılı düşmanlarının başında yer almaktaydı ancak bu onun samimi bir müşrik dindar olmasından değil de daha çok bulunduğu konumu korumak istemesinden kaynaklıydı. Ona nazaran Hz. Ömer babası tarafından yetiştirilen dininde samimi bir müşrikkti ve bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.s) ve Müslümanlara karşı düşmanlığının sebebini onları 'dinden dönen', 'ikilik çıkararı', 'ilahlara küfreden' kimseler olarak görmesinden kaynaklanıyordu.⁷⁸ Bu sebeple olsa gerek Dar un nedve'de Hz. Peygamber'in öldürülmesi teklifini Ebu

⁷⁶ Sallâbi, s. 224.

⁷⁷ Sallâbi, s. 230.

⁷⁸ Sallâbi, s. 24.

Cehil gündeme getirdiğinde “*ben yaparım!*” diyerek o öne çıkmıştı.⁷⁹

Bu bağlamda şu denebilir ki; Cahiliye zamanında ihlâslı bir müşrik olan Hz. Ömer, ailesinden yetiştirme bir müşrik olduğu için dinine sıkı sıkıya bağlı bir müşrik idi. Onun ilk dönemlerde Müslümanlara olan tavrı ve sert tutumunun altında yatan sebepte bu dine bağlılığından kaynaklanmaktadır. Müslüman olduktan sonra da dine saygı anlayışı kaybolmamış yön değiştirmiştir. Eskiden putlara ve atalarının dinine saygı gösteren Ömer, Müslüman olunca İslam'a, Müslümanlara Kur'an'a, Kutsallara saygı göstermiştir. Bir defasında bir adam Hz. Ömer (r.a.)'e gelip: "Ey Mü'minlerin Emiri, bizler bazı ülkeleri fethettiğimiz sırada içinde güzel sözler bulunan kitaplarla karşılaştık" dedi. Hz. Ömer (r.a.) onların Allah'ın kitabından sözler olup olmadığını sorunca, adam: "Hayır" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) kırbacını istedi ve adamı kırbaçlarken şu ayetleri okudu: "Elif. Lam. Ra. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir. Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik. (Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin."⁸⁰ Ardından da: "Sizden öncekiler kendi alim ve bilginlerinin sözlerine dalıp Tevrat ve İncil' i bir tarafa attıklarından dolayı helak oldular. Hatta o sözleri ders olarak işlediler Bu yüzden ilim de yok olup gitti." şeklinde sözler söyledi.⁸¹

⁷⁹ Sarıncık, s. 59.

⁸⁰ Yusuf 12/1-3.

⁸¹ Sallabî, s. 214.

Hz.Aişe' nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Resullullah (s.a.v.) ve babam Ebubekir'in bulunduğu odaya girerdim. Ömer de oraya defnedilince Allah'a yemin olsun ki o günden sonra oraya her girdiğimde sırf Ömer (r.a.)'den utandığımdan dolayı örtüme dikkat ederdim. Kasım b. Muhammed, Hz. Aişe'den şunu aktarmıştır: "Ömer (r.a.)' i gören her kimse onun İslam'ı zengin ve güçlü kılmak için yarattığını anlardı."⁸²

"Hz. Ömer din konusunda o kadar tavizsizdi ki, şeytanlar bile onunla karşılaşmaktan çekinirlerdi."⁸³ rivâyeti dine saygısının boyutlarını gösterme bağlamında önemlidir. Yine; oğlu Abdullah'ın babasının karakteri hakkında şu sözleri dinin kişilik gelişimine nasıl etki edebileceğinin en güzel delilidir: "Onun kadar sert mizaçlı birini bilmiyorum. Ancak kendisine Allah hatırlatılır veya cehennem azabıyla korkutulur veya yanında Kur'an okunursa yapmak istediği şeyi terk ederdi."⁸⁴

3.2. Sade ve Basit Yaşamı

Hz. Ömer bir halifeydi fakat aldığı maaşın ancak yoksul bir aileyi zorla geçindirecek kadar olduğu ifade edilmektedir.⁸⁵ Buna rağmen aldığı maaştan verilmesi gereken yerlere vermeyi de ihmal etmemiştir. Maaşını artırmak isteyen sahbeden önde gelenlerin önerilerini reddetmiş, ahirette kendinden öncekilerin yanında yer alabilmek için onlar gibi

⁸² Sallabî, s. 699.

⁸³ Buhârî, *Fedâil-u Ashâbi'n-Nebî*, 6.

⁸⁴ Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, s. 121.

⁸⁵ Adil Akkoyunlu, *Hz. Ömer*, Çıra Yayınları, İstanbul 2013, s. 145.

yaşamayı gerektiğini düşünmüştür.⁸⁶ Onun tevazuu, Medîne'ye gelen İranlı komutan Hürmüzan'la karşılaştığında ve Kudus'un teslimi anındaki giyim, kuşamında açıkça görülür.⁸⁷ "Hz. Ömer (r.a.)'in hayatının en önemli vasıflarından biri; yemek, giyim, mahiyet gibi günlük yaşamın her yönünde göze çarpan, son derece sadelik ve basitliktir. İdarecilerini denetlerken malî ve dinî noktalardaki hassasiyeti çok meşhurdur. Bu bağlamda kendi şahsı için de hassastı. Hilafete geçince halkı topladı, maaş için görüş alış verişinde bulundu ve kendilerine şöyle söyledi: "Ben eskiden tüccar bir kişiydim. Sizler beni bu işle meşgul ettiniz. Bu maldan bana verilecek uygun miktar ne kadar olabilir? Hz. Osman (r.a.) şöyle cevap verdi: Ye, yiyecek ihtiyaçlarını karşıla. Aynı sözü birkaç kişiyle birlikte Said b. Zeyd (r.a.) de söylemişti. Ali b. Ebi Talib (r.a.) ise konuşmuyordu, Hz. Ömer kendisine hitap ederek: Sen bu konuda ne diyorsun? diye sordu. Hz. Ali (r.a.) şu cevabı verdi: Gıda ve yaşantı olarak sana ve ailene iyi bir şekilde yetecek kadar olanını al, daha fazla sana bir şey yoktur. Halk ise şöyle söylüyordu: Söz Ali'nin sözüdür!"⁸⁸ O da öyle yapmıştır zaten. Hz. Ömer temiz ancak eski ve yamalı olan giyecekler giyinmeyi tercih ediyordu. Giyim kuşamında kalite, marka ve pahalılık gibi bir endişesi bulunmamış sade ve basit yaşamayı tercih etmiştir. Dünya hayatıyla ilgili şu ayeti devamlı söylemesiyle meşhur olmuştur; "Dünya hayatı kısadır"⁸⁹ "Allah'a yemin ederim ki, dün-

⁸⁶ Akkoyunlu, s. 145.

⁸⁷ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Târîhi*, III, 319.

⁸⁸ İbn Sa'd, a.g.e., c. 3, s. 286; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, X, 361.

⁸⁹ Yunus, 10/45.

ya hayatı, ahiret hayatı yanında bir tavşanın ininden sıçraması kadar bile değildir."⁹⁰

3.3. Dürüstlüğü

Hz. Ömer dürüstlüğü ile bilinen şahsiyetlerden birisidir. Hem yaşantısı hem davranışları hem de fiilleri bu düşünceyi perçinlemiştir. O "ve sonra sorulacaksınız o gün, Allah'ın verdiği nimetlerden."⁹¹ ayetini iyi anlayıp kavrayan ve onun hükmüne göre yaşayan birisidir. O, sorguya çekilmeden önce kendimizi sorguya çekmemiz gerektiğini söyleyen kişidir. Onun için ölçü; Vahiy, örnek ise; Hz. Peygamber'dir.⁹² Kur'an'ın ve sünnetin ışığında hareket etmiş ve hataya düşmemek için iştisâreye önem vermiştir. Hz. Ömer, "iştisârede şu usûlü takip ederdi: Önce meseleyi Müslümanlardan ulaşabildiği çoğunluk ile görüşür, peşinden Kureyşlilerin düşüncesini sorar, son olarak da sahabîlerin görüşlerini alırdı. Böylece en isabetli fikre ulaşırdı. Zor bir mes'eyleye karşılaştığında gençleri çağırıp onlarla iştisârede bulunduğu, akıllarının keskinliğinden istifâde ettiği de bilinmektedir.⁹³ O, insanlara bir şeyi emrettiği veya yasakladığı zaman, evvelâ kendi âilesinden başlardı. Âile fertlerini bir araya toplayarak onlara şöyle derdi: Şunu ve şunu yasakladım. İnsanlar sizi yırtıcı kuşun eti gözetlediği gibi gözlerler. Siz bu yasağı çiğnerseniz onlar da çiğnerler, siz korkup geri durduğunuzda onlar da böyle yapar. Allah'a yemin ederim ki, her hangi biriniz bu yasaklara uymazsa, bana yakın olduğu için ona

⁹⁰ Akkoyunlu, s. 147.

⁹¹ Tekâsür, 102/8.

⁹² Akkoyunlu, s. 118.

⁹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 113.

daha fazla ceza veririm. Şimdi isteyen ileri gitsin, isteyen de geri dursun!"⁹⁴

Bu yöntemden de anlaşılıyor ki, dürüstlük emredilene önce kendisinin ve ailesinin uygulamasından geçtiğini düşünmesi, yine dürüstlük nehyedilene önce kendi sonra ailesinden başlayarak uygulamaya koymaya çalışmasında yatmaktadır.

3.4. Güvenilirliği

Dürüstlük konusunda olduğu gibi güvenilirliği konusunda da ön plana çıkmış nadir şahsiyetlerden birsidir. Kendisine ve ailesine gönderilen hiçbir hediye olmamıştır ki onu devlet hazinesine göndermiş olmasın. Hastayken bal yeme gereği duyulduğunda çarşı pazarı aratıp bulamamış devlet hazinesinde var olan balı yiyebilmek için halkın rızasını almış ve hekimin tavsiye ettiği kadarını sadece yemiştir.⁹⁵ "Bir sözünde Hz. Peygamber mü'mini tarif ederken; 'Mü'min; insanların malları ve canları konusunda kendisine güvendiği kişidir.'⁹⁶ diyerek, mü'min olan bir kişinin, başkalarının mallarına, canlarına, namuslarına zarar veremeyeceğini belirtmiştir. Müslüman; dilinden ve elinden Müslümanların selâmette kaldığı kimsedir. Muhacir de Allah'ın nehyettiğini terk edendir."⁹⁷ şeklinde Hz. Peygamber'in dilinde yer eden güven unsuru, sıradan bir Müslüman için bile bu derecede hassas bir unsur iken, elbette Müslümanların halifeliği-

⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 266.

⁹⁵ Akkoyunlu, s. 149.

⁹⁶ Buhârî, İman 3; Tirmizi, İman 12.

⁹⁷ Buhârî, İman 3-4.

ni yapan onların her şeylerini emanet ettikleri halife için çok daha önemli bir kaide olacaktır.⁹⁸

Hz. Ömer liderliğinin başında yani halife seçilir seçilmez, Müslümanları mescitte toplamış ve emanet konusunda onlara Hz. Ömer şöyle demiştir: "Doğru yaparsam bana yardım edin, yanlış yaptığımda beni düzeltin."⁹⁹ Yaptığı icraatlardan sonra hata yaptığını, doğru davranmadığını kendince düşünenler olmuştur. Hz. Ömer, kendisi sorgulayan bir kişilikte olması nedeniyle başkaların da kendisini sorgulamasına müsaade etmiş, eleştirilen hususu muhatabına gerekçeli olarak anlatmış onu ikna etmeye çalışmıştır.¹⁰⁰ Örneğin; "Câbiye'de yaptığı bir konuşmada Halid b. Velid'i komutanlıktan almasını şöyle gerekçelendirmektedir: Halid'in azline gelince; 'ben kendisine bu malları fakir muhacirler için saklamasını emretmiştim. Ancak o zengin, şerefli ve güzel söz söyleyenlere verdi. Ben de kendisini azl ederek Ebu Ubeyde'yi atadım' demesi üzerine orada bulunan Ömer b. Hafs b. el-Muğire Şu karşılığı verir: 'Vallahi Ey Ömer, böyle söylemekle sen özür dilemiş değilsin. Resulullah'ın komutan tayin ettiği bir genci sen azlettin. Onun çektiği bir kılıcı sen kınına koydun. Onun diktiği sancağı sen indirdin. Ayrıca akrabalık bağını da kopardın ve amcanın oğlunu kıskandın.' Hz. Ömer ona şu karşılığı vermiştir: Sen onun yakın bir akrabasıydın. Ayrıca yaşın da genç olduğu için amcanın oğluna kızırıyorsun."¹⁰¹ Akrabalık bağlarının dolayısıyla hakkı söylemekten çekinmeyin, doğruluğu canınız alınacak olsa

⁹⁸ Çil, *Hz. Ömer'in Liderliği*, s. 49-50.

⁹⁹ Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim*, s. 343.

¹⁰⁰ Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim*, s. 343.

¹⁰¹ Şahin, s. 36 vd.

bile terk etmeyiniz, hakkı tutup kaldırınız düsturlarıyla yetişen, kişiliğini kemale erdiren Hz. Ömer, hatayı gördüğü zaman, insanların ona emanet ettiği şeylere kendisinin görevlendirdiği bir kişinin riayet etmemesini görünce hemen harekete geçmiş, gerekli işlemleri yapmış ve insanların güvenliğini sarsmamıştır.

3.5. Yardımseverliği

Hz. Ömer Tebuk seferi gibi çok zorlu ve meşakkatli olan bir sefer için bütün mal varlığının yarısını bağışlayan kişidir.¹⁰² Halife olduğu zaman da, gecesini gündüzüne katmış, kimsesiz, yoksul, fakir, darda kalmış, muhtaç durumda olan kimseler için devamlı koşuşturmuştur. Bir rivâyette: "Karanlık ve soğuk bir gecede Hz. Abbas (r.a.), Halife Hz. Ömer (r.a.)'i görmek için evinden çıkmıştı. Sokaklar pek ıssızdı. Az ilerde birinin kendisine doğru gelmekte olduğunu fark etti. Az sonra karşılaşmış selâmlaşmışlar. O zaman bu gelenin Hz. Ömer (r.a.) olduğunu gördü. Ona 'gecenin bu saatinde nereye gittiğini' sordu. Hz. Ömer (r.a.), mahalleleri dolaşmaya çıkmıştı. Amacı, bir derdi olan, bir yardıma ihtiyacı olan çıkarsa, gerekeni yapmaktı. Kimsenin haberi olmadan şehrin sokaklarını dolaştılar. Derken, kenarda bir çadır gördüler. Yaklaşınca, ocak başında ihtiyar bir kadının pişirmekte olan yemeği karıştırdığına tanık oldular. Çevresinde ise, küçük çocuklar "Açız!, Açız!" diye bağırıp ağlıyorlardı. Kadın, hem yemeği karıştırıyor hem de 'Durun yavrularım, işte şimdi pişecek' diye küçükleri susturmaya çalışıyordu. Yemek de bir türlü pişmek bilmiyordu. Hz. Ömer (r.a.) selâm vererek içeri girdi, 'çocukların niçin ağladıklarını' sor-

¹⁰² Akkoyunlu, s. 148.

du. Kadın: -Yavrular iki gündür aç. Hz. Ömer (r.a.) : -Onlara neden yemek vermedin? Kadın: - Yok ki, ne vereyim? Şu gördüğün tencereye su ve çakıl taşları koydum. Onları avutmaya çalışıyorum. Çocuklar ihtiyar kadının torunları idi. Anne ve babaları ölmüş, küçükler yaşlı nineleri ile yalnız kalmışlardı. Hz. Ömer (r.a.) kadına, neden durumu halifeye haber verip yardım istemediğini sorunca, karşısındakinin halife Hz. Ömer (r.a.) olduğundan habersiz kadıncağız: - Ömer bizleri düşünse kendisi gelir bizleri bulurdu, dedi. Bu sözler Hz. Ömer'i çok şaşırttı. Önündeki acıklı manzaradan kendini sorumlu ve suçlu hisseden Hz. Ömer (r.a.), kadına biraz beklemesini söyledi. Hz. Abbas (r.a.) ile birlikte çadırdan ayrıldılar. Doğruca yiyecek ambarına gittiler. Bir miktar yiyecek alarak tekrar çadıra döndüler. Hz. Ömer (r.a.) bizzat kendisinin pişirdiği yemeği birer birer çocuklara yedirdi. Sabah vakti yaklaşmıştı. Kadına ertesi gün Halifeyi görmesini söyleyerek çadırdan ayrıldılar. İhtiyar kadın kendisine yardım edenin halife Hz. Ömer (r.a.) olduğundan hâlâ habersizdi. Ertesi gün Halifeyi görmek için gittiğinde, karşısında gece kendisine yardım eden kişiyi görünce çok şaşırdı. Hz. Ömer (r.a.)'in bundan böyle kendisi ve torunlarına geçiminin sağlanacağı müjdesi ise onu çok sevindirdi. Yaşlı kadın, Hz. Ömer (r.a.)'in sorumluluk duygusu ve yardımseverliği karşısında hayran kaldı."¹⁰³ Yukarıdaki örnek Hz. Ömer'in yardımseverliği bağlamında bizlere örnek teşkil etmekte ve onun bu karakterini ortaya koyma noktasında fikir vermektedir.

¹⁰³ Çil,s. 45 vd.

Hız. Ömer'in yardımseverliği bireysel anlamda kalmamış, herkesin istifade edebilmesi, toplum olarak bütün işlemin kolaylaşması için bir takım kurum ve kuruluşlar kurmuş, nu sayede insanlar refaha ve feraha kavuşmuşlardır.

SONUÇ

İslâm'ın ikinci râşid halifesi kabul edilen Hız. Ömer, Fil olayından on üç sene sonra Mekke'de dünyaya gelmiş, soyu, Hız. Peygamber (s.a.v.) soyu ile baba tarafından dokuzuncu göbekte Ka'b'ta birleşir. 'Adiy oğulları kabilesine mensubtur. Cahiliye döneminde dahi okuma yazma bilen az sayıda kişilerden biri olması, Mekke şehir devletinin elçilik görevini yürütmesi, siyasi ve fizikî bakımdan önemli bir güce sahip olması Hız. Ömer'in öne çıkan vasıfları olduğunu gördük. Cahiliye döneminde müşrikler tarafından da önemsenen bir şahsiyet olan Hız. Ömer, İslâm ile şereflendikten sonra gösterdiği üstün performans ile tarihi bir şahsiyet olmayı hak etmiştir. O Müslüman olduktan sonra sürekli Hız. Peygamber'in (s.a.v.) yanında olmuş ve sert mizacını İslâm'ı ve Müslümanları korumak için müşriklere karşı kullanmıştır.

Bireysel olarak Hız. Ömer'in Müslüman olmadan önceki hayatına bakıldığında, Cahiliye döneminin genel özellikleri çerçevesinde davranış göstermiştir. Ancak bariz şekilde kendini geliştirmesiyle, toplumda saygın bir yer edinmiştir. Cesur, sportif, zeki, girişimci ve çalışkan bir insan olması, onu cahiliye dönemi kadar, halifelik zamanında da etkili kılmıştır.

Hız. Ömer'in hayat çizgisi, İslâm'ın ruhlarda meydana getirdiği köklü değişimin en somut bir şekilde ifadesidir. Bir tarafta cahiliye adetlerine boyun eğme, fakat bunun yanında bireysel onurunu koruma noktasında ön planda olma, yani

cahiliye devrinde de samimi bir müşrik olma noktasında kişiliğiyle tezat yaşamamaktadır. Müslüman olduktan sonra da İslam'ın genel prensiplerini rehber edinerek söz, fiil ve davranışlarda bulunan bir kişiliğe bürünmektedir.

Kişilik özellikleriyle ilgili, karakter, huy, mizaç, benlik, özgüven, tutum, yatkınlık ve yetenekleri bağlamında cahiliye devrindeki Ömer'le Müslüman olan Hz. Ömer arasında bir fark bulunmamaktadır. Kişiliği değişmemiş, kişiliği ile ilgili temel değer ve yaklaşımlarının yön değiştirdiğini söyleyebiliriz. Eskiden putlara ve atalarının dinine saygı gösteren Hz. Ömer, Müslüman olunca İslam'a, Müslümanlara Kur'an'a, Kutsallara saygı göstermiştir. Yine sert ve katı olan Hz. Ömer, Müslüman olmadan önce de sertti ve katı kuralcıydı, Müslüman olduktan sonra da. Fakat Müslüman olmadan önceki sertliği, öfkesi, sinirlenmesi, asabiyeti mü'minlere, Allah ve Peygamber'i hiçbir korku ve endişe gözetmeksizin ve hiçbir baskıya boyun eğmeksizin karşı koyan Müslümanlara ve onların kutsallarına karşı iken, Müslüman olduktan sonra bu yön değiştirmiş ve siniri, öfkesi, sertliği vb. gibi kişilik özelliklerini kafirlere, onların kutsallarına, onlarla mücadeleye yönlendirmiş, Müslümanları savunmaya geçmiştir.

Dinsel bilgi, birikim ve örnek aldığı Hz. Peygamber sayesinde söz, fiil ve davranışlarının şekillendiğini söylemek mümkündür. İnsan hakları, hayvan hakları, eşitlik, adalet, nezaket, dostluk, güvenilirlik, olgunluk vb. birçok noktadaki bütün olumlu görülen, beğenilip takdir edilen davranışlarının altında dinsel bir motif olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda şunları söyleyebiliriz ki; Hz. Ömer fiziksel/biyolojik açıdan karakterinde ve mizacında bir değişiklik

olmamış, sert ve katı kimliğinden herhangi birşey kaybetmemiş fakat bu kişilik özelliklerinin yönü inananlardan müşriklere, kafirlere, münafıklara ve zalimlere evrilmiştir. Kişiliğinin olumlu yönde evrilmesinde de hem Hz. Peygamber'den aldığı eğitim ve terbiye hem de aile ve çevresi etkili olmuştur. Ahlakî açıdan da dinin etkisi üzerinde görülmüştür; özellikle sade ve basit yaşama, dürüstlük, güvenilirlik ve yardımseverliği ile tarih boyunca kendinden söz ettirmiştir.

KAYNAKÇA

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, Beyrut 1970.

AĞIRAKÇA, Ahmed, *Hz. Ömer*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

AKAGÜNDÜZ, N., *İnsan Yaşamında Özgüven Kavramı, Ümraniye Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yayınları*, Sayı:1, İstanbul 2006.

AKKOYUNLU, Adil, *Hz. Ömer*, Çıra Yayınları, İstanbul 2013.

ALFRED ADLER, *İnsanı Tanıma Sanatı*, (Çev. K. Şipal), Say Yayınları, İstanbul 2004.

ALTINKÖPRÜ, Tuncel, *Şahsiyet Analizi*, Hayat Yayınları, İstanbul 1999.

AZİMLİ, Mehmet *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu, Ankara 2013.

BULADI, Kerim, *Kur'ân'ın (Mümin) Kişilik ve Karakter İnşasındaki Metodolojisi, Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, Ordu 2016, (s. 497-530).

CÂHİZ, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Thk.: Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1998.

CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.

ÇİL, Halit, "Hz. Ömer'in Liderliği", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

ÇİL, Halit, Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2012, (s. 331-352).

ÇİL, Halit, Liderlik Teorilerine Göre Hz. Ömer'in Liderliği, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 2012, (s. 198-215).

ÇİL, Halit, *Ömer'i Arayan Yüzyıl-Hz. Ömer'in Liderlik ve Yöneticilik Özellikleri*, Timaş Yayınları, Ankara 2017.

DEMİRCİ, Abdurrahman, Hz. Muhammed'in Öfke Kontrolü (Hz. Ömer'le Diyalogları Bağlamında), *Mukaddime*, Sayı: 2, 2014, (s. 113-139).

EBÛ YUSUF, *Kitâbu'l-Harac*, Çev.: Ali Özek, Hisar Yayınları, İstanbul 1973.

EL-İSFAHANÎ, Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshak, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Beyrut 1967.

EL-İSFEHÂNÎ, er-Râğıb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l Kur'ân*, (Thk. Muhammed Halîl Aytânî) Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 2001.

EN-NEMERÎ, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh İbn Abdilberr, *ed-Durer fi İhtisâri Meğâzî ve's-Siyer*, Thk.: Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kahire 1991.

EN-NİSÂBÛRÎ, Hakim, Ebu Abdillâh Muhamed b. Abdillâh, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, Riyad, tsz.

FARUK MECDÎ Lavî, *el-İdâretu'l İslâmiyye fi Ahdi Ömer b. Hattâb*, Lübnan 1998.

FAYDA, Mustafa, "Faruk" md. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1995, (s. 176-177).

FAYDA, Mustafa, "Ömer" md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, (s. 44-51).

HASAN, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, (tre. İsmail Yiğit ve dğr.) istanbul: Kayıhan Yayınları, 1991.

HASAN, İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, Çev.: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2011.

HAYDAR, Fuad, *eş-Şahsiyetü fi'l islam ve Fi'l Fikri'lĞarbi*, Beyrut 1990.

HEYKEL, Muhammed Hüseyin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev.: Vahdettin İnce, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

HEYSEMÎ, Nuruddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbâu'l-Fevâid*, Beyrut 1967.

HÖKELEKLİ, Hayati, *Psikolojiye Giriş*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa 2008.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah, *el-Imâme ve 's-Siyase*, Beyrut 1986.

İBN ABDİLBERR, en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddin Yusuf b. Abdillâh, *el-İstiâb fi Mâ'rifeti'l-Ashâb*, Kahire tsz.

İBN ASÂKÎR, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hüseyin b. Hibetullah b. Abdillâh, *Tarihü Medîneti Dımaşk*, Thk.: Ömer b. Ğarame el-Ömerî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1997.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Kahire 1939.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Thk.: Ömer AbduselâmTedmûrî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1990.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zühri, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Thk.: Ali Muhammed Amr, Mekte-

betü'l-Hâncî, Kahire 2001.

İBN SA'D, Ebu Abdillah Muhammed ez-Zühri, *et-Tabakâti'l-Kübra*, Beyrut 1960.

İBN ŞEBBE, Ebû Zeyd Ömer en-Nemîrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbâru'l-Medîneti'l-Münevvere*, Thk.: Fehîm Muhammed Şeltût, trsz.

İBNU'L-ESİR, *İslam Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*, Çev.: M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul 1985.

İBNÜ'L MERZUBÂN, *Hadislerde Müriüvvet*, Çev.: Yusuf Eğinç, Ocak Yayınları, Ankara 2009.

KANDEHLEVİ, M.Yusuf, Hayatu's-Sahâbe, Çev.: Ali Arslan, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

KARACA, Faruk, Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu, *Ekev Akademi Dergisi*, C. 3, Sayı: 1, 2001, (s. 187-201).

KARACA, Faruk, Kader Algısı Ruh Sağlığı Üzerine Empirik Bir Araştırma-Farklı Kader Algılarının Psikoterapik Değeri Üzerine-, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C: 19, Sayı: 3, 2006, (s. 479-490).

KARACOŞKUN, Mustafa Doğan, Fromm'un Hümanistik Psikoloji Kuramı Bağlamında Peygamber Kıssaları, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 7, Sayı: 3, 2010 (s. 73-108).

KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi*, İzci Yayınları, İstanbul 1997.

KATIPOĞLU, Bedri, Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C: 5, Sayı: 23, 2012, (s. 341-348).

KATIPOĞLU, Bedri, İnsandaki Zihinsel Yetenekler Ve Bazı Zihinsel Bozuklukların Oluşmasında Ve Tedavisin-

de Dinî Değerlerin Önemi, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 48, Sayı: 4, 2012, (s. 105-116).

KAVAKLIOĞLU, Mahmut, Sahabe-i Kiramın İstek, Öneri ve İtirazları Karşısında Hz. Peygamber (Hz. Peygamber'in Sahabede Oluşturmak İstedığı Özgüven), *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 15, 2003, (s. 43-67).

KAVAS, Erkan, Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 37, 2013, (s. 143-167).

KAYA, İsmail, *Hz. Ömer ve Ailesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.

KAYA, Mevlüt, Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü, *Ondukuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1997, Sayı: 9, (s. 193-204).

KETTÂNÎ, *Hz. Peygamberin Yönetimi*, Çev.: Ahmet Özel, İz Yayınları, İstanbul 2003.

KÖKNEL, Özcan *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985.

MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi, *Dindarlarda ve Dindar olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.

MU'NİS, Hüseyin, *Târîhu Kureyş*, Dâru's-Suûdiyye, Medîne, trz.

ÖZDOĞAN, Öznur, "Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 37, Ankara 1998.

PALABIYIK, M. Hanifi, Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 37, 2008, (s. 137-148).

RAMAZANOĞLU, M. Sâmi, *Hz. Ömeru'l-Fâruk*, Erkem Yayınları, İstanbul 2013.

RAMAZANOĞLU, M. Sâmi, Hz. Ömeru'l-Fâruk, Erkem Yayınları, 2013, s. 158-160.

SALLÂBÎ, Muhammed Ali, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, Ravza Yayınları, İstanbul 2008.

SALLÂBÎ, Muhammed Ali, *Sîretu Emiru'1-Mü'minîn Ömer İbnü'1-Hattâb*, Daru'1-Ma'rife, Beyrut 2007.

SARIÇAM, İbrahim - Erşahin, Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2013.

SARIÇAM, İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

SERT, Hüseyin Emin, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.

SEZİKLİ, Ahmet, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

SIRMA, İhsan Süreyya, *İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1990.

SİBAÎ, Muhammed, *İslam Sosyalizmi*, Çev.: A. Niya-zioğlu, İstanbul 1976.

SOYALAN, Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.

SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Târîhu'l-Hulefa*, (Thk.: Komisyon) Dâru's -Sekâfe, Lübnan trz.

ŞAHİN, Adem, Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, Konya 2005, (s. 177-797).

ŞAHİN, Davut, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

ŞENTEPE, Ayşe-Güven, Metin, *Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, Sakarya Üni-

versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XVII, Sayı: 31 (Haziran 2015), (s. 27-44).

ŞULUL, Kasım, Hz. Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul 2008.

TABERÎ, Muhibbuddîn, Ebû Cafer Ahmet b. Abdillah, *er-Riyâdu'n Nadira fi Menakıb-i el-Aşere*, Mısır 1951.

TAN, Hasan, "Akademik Psikolojide Ego ve Benlik (Self) Kavramı", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C:2, Sayı: 1, Ankara 1970.

TEMMAVÎ, Hz.Ömer el-Faruk ve Modern Sistemler, Çev.: M. Vesim Taylan, İstanbul 2004.

YILMAZ, Metin, Cahiliye Taasubundan Müslüman Şahsiyetinin Teşekkülü Sürecine Geçiş Bir Örneklem Olarak Hz. Ömer, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, Ordu 2016, (s. 517-531).

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ el-Hüseyn, Tâcu'l-Arûs, Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1399/1979.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-İslâm, Siyer 1*, Çev.: Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul 1994.

ZEMAŞERÎ, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *Esâsü'l-Belâğa*, Daru's-Sadr, Beyrut 1979.

ZÜBEYRÎ, Ebû Abdillah Mus'ab b. Abdillah b. Mus'ab, *Kîtâbu Nesebi Kureys*, Dâru'l-Maârif, Kahire trz.